

Kapitel 7

Arbetet och självförverkligande: Unga vuxna i spänningsfältet mellan passion och exploatering¹⁰

Gunnar Gillberg

Inledning

With the institutional transformations Western capitalism has undergone in the past twenty years, the ideal of a self-realization pursued throughout the course of a life has developed into an ideology and productive force of an economic system that is being deregulated: the expectations individuals had formed before they began to interpret their own lives as being an experimental process of self-discovery now recoil on them as demands issuing from without, so that they are explicitly or implicitly urged to keep their options regarding their own decisions and goals open at all times.

Axel Honneth (2004: 474) lyfter i ovanstående citat fram ett antal centrala frågor som är knutna till kapitalismens utveckling och som speglar delar av den verklighet som individen möter i dagens samhälle och arbetsliv. Idén om självförverkligande, som tidigare haft karaktären av ett befriande mål för människors strävan, har idag sammanflätats med kraven på ekonomisk tillväxt och utveckling. Det livslånga lärandet har övergått från att vara en möjlighet till att bli ett

¹⁰ Kapitlet bygger i huvudsak på avhandlingen *Individualiseringens villkor. Unga vuxnas förställningar om arbete och självförverkligande* som lades fram i april 2010. Se Gillberg (2010).

tvingade krav. Ett populärt tema i denna ideologiska och retoriska diskurs är idén om den kreativa klassens betydelse för den ekonomiska utvecklingen. Kreativitet, entreprenörskap och innovation har blivit ledord i den debatt som förs kring hur Sverige och övriga utvecklade industriländer skall behålla sitt ekonomiska försprång och inte minst skapa nya arbetstillfällen i en tid då rationaliseringar och en global arbetsdelning innebär minskade arbetstillfällen inom den traditionella tillverkningsindustrin. På utbildningspolitisk nivå innebär denna övertygelse en tydlig satsning på åtgärder som stimulerar den kreativa och entreprenöriella potentialen hos barn och ungdomar. Skolverket beskriver behovet på följande sätt:

En rörligare arbetsmarknad ställer nya krav på de som kommer ut i arbetslivet idag. Utbildningsväsendet behöver anpassa sig för att kunna bemöta förändringarna i samhället. Entreprenörskap i skolan är ett pedagogiskt förhållningssätt i klassrummen lika mycket som det är en kunskap om egenföretagande. Det handlar om att ta fram och utveckla elevers inneboende nyfikenhet, initiativförmåga och självförtroende redan från tidiga åldrar. Skolverket har 2009 fått i uppdrag av regeringen att stimulera arbetet kring entreprenörskap i skolan.¹¹

Utveckling av ett entreprenöriellt tänkande knyts alltså till egenskaper som ”nyfikenhet”, ”initiativförmåga” och ”självförtroende”. Dessa egenskaper är också starkt förknippade med ett passionerat förhållande till exempelvis arbete. Det handlar alltså om ett förhållningssätt där initiativförmåga och nyfikenhet utgör centrala framgångsfaktorer. Skolverket beskriver det på följande sätt:

-Entreprenörskap är ett förhållningssätt till lärande och inte ett ämne, det ska in lite överallt i undervisningen. Till exempel genom att låta eleverna vara delaktiga genom planering, genomförande och utvärdering av lärandet. Man brukar prata om en maktförskjutning mellan lärare och elev. Det handlar inte om att läraren ska abdikera som lärare eller som vuxen i klassrummet utan det handlar om att eleven ska ha makten över sitt lärande: att eleven känner att han eller hon lär för sin skull och inte för att tillfredsställa läraren.

-Det handlar alltså om ett lärande där eleven tillåts ta risker, får vara kreativ, nyskapande och handlingskraftig, får samarbeta och använda sig av nätverk och att kunna se möjligheter istället för problem.¹²

¹¹ <http://www.skolverket.se/sb/d/2810> (2010-09-30)

¹² Intervju med Eva Leffler, fil.dr. i pedagogiskt arbete och verksam vid Umeå universitet publicerad på skolverkets hemsida. <http://www.skolverket.se/sb/d/2980/a/16829;jsessionid=DDA691711E16F8E28EEEDB76350FF0A0> (2010-09-30)

Även om diskussionen om ett förändrat arbetsliv och behovet av ett nytt entreprenöriellt tänkande är en fråga om en retorik förankrad i en nyliberal politisk diskurs, så avspeglar sig förändringarna på ett konkret sätt i människors vardag. Den ovan beskrivna förändringen i grundskola och gymnasium är ett av många exempel på hur ett förändrat sätt att se på individens ansvar och roll i samhället manifesteras. Detta betyder att den diskursiva nivån påverkar de strukturella villkor som råder i exempelvis skolan.

Idén om entreprenörskapet och initiativförmågan som en central motor i samhällsutvecklingen aktualiserar därmed frågan om passion och exploatering i det att entreprenörskapet beskrivs både som en nödvändighet, men också som en möjlighet för individ få var nyskapande, kreativ och handlingskraftig. Det är i detta spänningsfält som föreliggande kapitel kommer att röra sig.

Kapitlet utgår från intervjuer med 22 unga vuxna som under perioden 2007-2008 befann sig på olika arenor på den svenska utbildnings- och arbetsmarknaden. Hälften av de intervjuade befann sig i en projektorienterad entreprenörutbildning, den så kallade kaospilotutbildningen, där deltagarna inom ramen för verksamheten sökte utveckla egna projektidéer och starta företag. Kaospiloterna har sina rötter i 1990-talets Danmark, där tanken från början var att skapa en alternativ utbildning för ungdomar som inte ”passade” i det traditionella utbildningsväsendet. Konceptet har dock efter hand fått karaktären av elitutbildning. Idag är de flesta deltagarna väletablerade ungdomar och unga vuxna vars mål är att utveckla och realisera kreativa projektidéer och etablera företag. Intervjuerna är gjorda i Malmö under perioden 2007-2008 då en svensk version av kaospilotutbildningen tillfälligt befann sig inom ramen för Malmö högskola. Utbildningen lades av olika skäl ner 2008 och idag finns närmaste motsvarande utbildning i Århus. Det intressanta i anslutning till detta kapitel är emellertid inte utbildningen i sig utan de deltagare som under den aktuella perioden sökte sig dit. De får i följande framställning representera den grupp unga vuxna i samhället som lockas av och väljer att satsa på ett kreativt entreprenörskap och som via arbetet försöker realisera personliga mål genom att utveckla egna idéer och ta dem vidare till någon form av kommersiell verksamhet. De intervjuade utgör, om man så vill, ett exempel på det som skolverket i sin nya satsning på entreprenörskapet vill åstadkomma, dvs en sammansmältning av nyfikenhet, initiativförmåga, entreprenöriellt tänkande och samhällsutveckling. I följande framställning kommer de att refereras till som ”entreprenörerna”.

Den andra arean som berörs i detta kapitel utgörs av Volvo cars produktionslina. I detta fall handlar det om unga vuxna som i flera fall tänkt sig en tillfällig vistelse på fabriksgolvet, men som av olika anledningar valt att stanna. Även i detta fall genomfördes intervjuerna under perioden 2007-2008, en period som präglades av neddragningar och stor osäkerhet för många anställda inom företaget. De intervjuade vid Volvos produktionslina blir i detta kapitel representanter för en grupp unga vuxna som av olika skäl sökt sig till det som är att betrakta som ett traditionellt lönearbete inom en traditionell tillverkningsindustri. I följande framställning kommer de att refereras till som ”verkstadsarbetarna”.

De intervjuade var vid intervjutillfället mellan 21-29 år. Under denna period i livet tvingas de flesta göra en rad val och funderat över sitt liv och sina olika livsprojekt. Detta innebär en rad reflexiva överväganden och prioriteringar. De

befann sig alltså under intervjuperioden i skärningspunkten mellan drömmen om ett bra liv och försöken att realisera denna dröm och de tvingas på olika sätt förhålla sig till sina passionerade drömmar om framtiden och arbetet. Det har i samtliga fall rört sig om biografiskt orienterade intervjuer, vilket innebär att de intervjuades uppväxt, familjförhållanden och utvecklingshistoria har berörts. Huvudfokus för intervjuerna har emellertid varit frågan om arbetets roll och betydelse i deras liv.

Inledningsvis kommer utdrag från intervjuerna att presenteras och vissa centrala teman kommer att lyftas fram för att belysa och problematisera de olika upplevda möjligheter och hinder som samverkar när drömmen om ett bra arbete ska realiseras¹³. Därefter kommer några teoretiska verktyg och analysmodeller att beröras, huvudsakligen inspirerade av sociologerna Archer (1995; 2003; 2007a; 2007b) och Layder (1997; 2004; 2007) i syfte att öka förståelsen för hur olika sociala villkor kan bidra till skilda reflexiva mönster hos unga vuxna. Kapitlet kommer att avslutas med en diskussion om hur förhållandet mellan självförverkligande och arbete hanteras av de intervjuade, samt hur olika förhållningssätt till trygghet, frihet, exploatering och passion kan förstås mot bakgrund av de resurser och dispositioner i bred bemärkelse som de unga bär med sig in arbetslivet. Detta innebär att sociala villkor och personligt handlingsutrymme diskuteras i ljuset av de krav som mer eller mindre explicit ställs på unga vuxna idag och som delvis understryks i skolverkets påstående att *en rörligare arbetsmarknad ställer nya krav på dem som kommer ut i arbetslivet*.

”Entreprenörerna”

När intervjuerna genomfördes var alla deltagare i den aktuella utbildningen på väg att realisera sina projekt. Flera hade redan startat egna företag och befann sig i en etableringsfas. De intervjuades biografiska erfarenheter var relativt homogena. Majoriteten kommer från miljöer som enligt de själva präglas av öppenhet och uppmuntran. De flesta har bra betyg och erfarenhet från olika projekt, företag och arbeten, i Sverige såväl som utomlands. Många hade vid intervjutillfället genomtänkta idéer och planer inför framtiden. Utbildningen var en väg att realisera dessa planer och projekt. Föräldrar och far och morföräldrar hade inte sällan själva arbetat med någon form av kvalificerat arbete och åtminstone en av föräldrarna var högskoleutbildad. Vissa av deltagarna beskrev sin uppväxt som harmonisk, medan andra pekade på slitningar, i hemmet, i uppväxtmiljön eller i skolan, som delvis påverkat deras personliga val i livet. Föräldrarna beskrevs både som förebilder som stimulerat och uppmuntrat egna initiativ, men också som personer som många gånger ställt mycket höga krav.

David beskriver det på följande sätt:

¹³ Avsnittet är i huvudsak hämtat från Gillberg 2010:111-159.

Pappa hade alltid den inställningen ... att gör lite det du känner för ... för det är det du kommer att tjäna på efteråt ... (David 27 år)

En av deltagarna beskriver de krav hon känt från fadern på följande sätt:

/.../ alltså han har ju fattat att det är en lite halvelitistiskt entreprenörutbildning ... det klingar ganska fint... det har ju gått väldigt bra för mig. Jag har ju jobbat i ett produktionsbolag ... och skrivit en del pjäser ... och det har gått ganska bra. Han fick en jättestor klick nu när jag var med i DN i somras ... det där var ju riktigt bra. Nu har jag plussat på lite där. Nu kan han slappna av. (Emilia 25 år)

Att prestera är viktigt och rädslan för att misslyckas finns hos de flesta. De krav man ställer på sig själv är dels knutna till upplevda förväntningar från föräldrar och kamrater, men de är också kopplade till föreställningen om samhällets mer generella krav och förväntningar. Emilia beskriver dessa upplevda krav på följande sätt:

/.../ att vara en "loser" ... då är du inte värt någonting och då kan du lika gärna gå och dö... därför att så ser världen ut ... (Emilia 25 år)

Omvärlden "kräver" att man skall lyckas och bli framgångsrik menar flera av de intervjuade. Att lyckas är en fråga om karaktär, ork och kamp och det är individen som bär ansvaret. Denna tankefigur fungerar som en bakomliggande drivkraft som får många att pressa sig mycket hårt. Trots detta är passionen den drivkraft som lyfts fram och som präglar synen på hur man vill att det egna arbetslivet skall gestalta sig.

Tre centrala teman kan sammanfatta de föreställningar som genomsyrar deltagarnas syn på arbetets betydelse arbetslivets krav. Dessa är behovet av *handlingsutrymme* och *självförverkligande*, men också en *oro för att inte räcka till* och leva upp till de inre och yttre krav som man upplever.

Handlingsutrymme

Det finns ju också så fruktansvärt många val... i och med att man vet om det så tror jag att man är som en fågel i en bur. Så fort den varit ute och flugit en gång så vet den vad som finns där ute. Men om den bara sitter där hela sitt liv så tror jag inte att den skulle sträva efter så mycket annat. (Stina 21 år)

Valmöjligheterna upplevs som enorma och befriande, men också som tvingande. För vissa kan detta vara en fråga om positiv stress, medan andra möter denna verklighet med ambivalens och oro. Stina berättar om rädslan för att bli uttråkad samt om den ”typiska 80-talisten” som inte kan inte tänka sig rutinartade arbeten. Det måste vara roligt. Valfriheten är alltså en huvudfråga samtidigt som valen också föder en rädsla för att inte välja rätt. Att själv ha kontroll och därmed kunna utforma sin egen arbetssituation är central. Denna önskan är knuten till rädslan för att bli fastlåst eller formad av andra. Daniel beskriver det på följande sätt:

Det ska vara roligt... det ska vara kreativt ... det ska vara ganska fritt ... det ska kunna vara föränderligt... hmm ... jag ska inte behöva gå i samma rutin i fem år... eller ens i två år liksom. På något sätt ... jag ska inte känna mig fast eller fastlåst eller... på något sätt begränsad... visst, jag kan vara duktig på vissa saker men det betyder inte att jag vill arbeta med just det hela tiden. Jag vill på något sätt inte bli insatt i en form... (Daniel 25 år)

Att kunna kontrollera de egna villkoren innebär för de intervjuade att skapa arbetsförhållanden, uppgifter och företag som bygger på det egna intresset. Det handlar i första hand om att realisera egna behov och därefter få omvärlden att efterfråga dessa. Det är dock inte fråga om en naiv tro på det egna projektet, utan snarare en tanke som bygger på att det man passionerat tror på och brinner för är viktigt och att det kan tillföra omvärlden nya värden och därmed bli ett bidrag i en samhällsutvecklingsprocess. Handlingsutrymme innebär alltså dels om resurser för att kunna realisera sin dröm om ett passionerat förhållande till arbetet och dels om att i nästa steg kunna leva på denna dröm och därmed bidra till samhällsutvecklingen. De intervjuade är medvetna om, och funderar mycket över, behovet av pengar som ett medel att nå de personliga målen. Vissa påpekar också att det kan bli nödvändigt att delvis ”sälja sig” inledningsvis för att på sikt skapa det önskade handlingsutrymme. Andra talar om möjligheten att skaffa sig ett stabilt halvtidsarbete och ägna andra halvan åt de egna projekten.

Självförverkligande

Stina betonar i nästa citat det nödvändiga i att personliga drömmar och arbete sammanfaller och Tilde betonar den personliga utvecklingen:

...alltså, jag tror att det jag jobbar med ska vara något som... som avspeglar det som min personlighet är nu... med intressen och allt. Alltså jag vill att min personlighet och mitt jobb ska kunna gå hand i hand och jag vill att mina... alltså jag vill göra något som intresserar mig rent privat också. (Stina 21 år)

Jag måste kunna påverka... och... det kan inte stagnera. Det måste vara något som växer... som är kreativt, för att motivera mig. (Tilde 29 år)

Personligheten och jobbet måste gå hand i hand, och pengar är ett medel för ökad frihet och utvidgat handlingsutrymme. Det viktigaste är att få de jobb man gillar, inte att tjäna pengar för sakens egen skull. Familj och barn är i nuläget underordnad arbetet som arena för självförverkligande. Detta kan givetvis förstås som ett uttryck för de intervjuades ålder och situation i livet (utbildning), men det sträcker sig bortom detta. Problemet är inte familjeprojektet i sig, utan snarare att hantera detta projekt så att det inte minskar det önskade handlingsutrymmet och därmed inkräktar på möjligheten till självförverkligande. Detta kommer bland annat till uttryck i olika funderingar kring balans i livet. Barn och familj är alltså en fråga som för de flesta ligger långt fram i tiden. Att skaffa barn blir i de intervjuades föreställningsvärld ytterligare ett projekt som skall genomföras när livet i övrigt stabiliserats.

Oron för att inte räcka till

Rädslan för att inte räcka till handlar i vissa fall om en oro för att inte vara efterfrågad och att ingen vill ha det man erbjuder. I många fall rör oron också den egna hälsan, dvs att inte orka med alla förväntningar och krav. Denna oro bidrar till en prestationsångest som utgör en negativ baksida av den starka tron på den egna förmågan. Jonathan beskriver det följande sätt:

/.../ vid några tillfällen har jag sagt att jag är min egen största fiende på grund av att jag har en sådan kvalitetsnivå som jag alltid ska sträva efter att nå och när jag inte riktigt har nått den så tycker jag inte att... det här är inte riktigt bra nog. Så ofta är det jag som hindrar mig själv i så fall... (Jonathan 27 år)

Som vi tidigare såg bär vissa med sig ett starkt tryck från föräldrahemmet, där förväntningarna och kraven är höga. Kraven från föräldrar är dock inte den centrala frågan för de flesta. Snarare betonas föräldrarnas uppmuntran och önskan att deras barn skall utvecklas fritt och helt utifrån de egna önskningarna. Det är i stället föreställningen om samhällets krav som betonas. Konkurrensen uppfattas som hård, i synnerhet när den kopplas till det önskade handlingsutrymmet. Detta utrymme nås genom hårt arbete och högt ställda krav på sig själv. Rädslan knyts till dessa krav och det överhängande hotet att inte orka psykiskt.

”Entreprenörerna” beskriver en värld och ett arbetsliv i förändring som det gäller att kontrollera. Denna kontroll innebär att du är tvingad att bli en medskapare av samhällsutvecklingen om du skall behålla ditt handlingsutrymme. Hos några av de intervjuade föder detta också ett behov av att bjuda motstånd, att gå sin egen väg och att skapa en framtid som är relativt frikopplad från samhällets krav. En spänning mellan drömmen om en framgångsrik karriär och en vägran att leva upp till de krav som ställs finns alltså hos flera av de intervjuade.

Om vi återvänder till tanken om passion och exploatering och speglar den i ljuset av den samhälleliga tilltro till entreprenörens roll i samhällsutvecklingen som exempelvis grundskolans nya inriktning är ett uttryck för, kan man konstatera att ”entreprenörerna” på alla sätt försöker leva upp till förväntningarna. Kombinationen av egna idéer, ett passionerat förhållande till arbetet och tanke på

samhällsansvar, förenas hos de intervjuade. Men baksidan av detta framträder också i form av en självexploatering som visar sig i form av en mer eller mindre medveten oro för psykisk utmattning och de upplevda kraven föder också tankar om motstånd i form av alternativa sätt att leva och arbeta.

”Verkstadsarbetarna”

När intervjuernas genomfördes befann sig företaget i ett kritiskt läge. Många av de intervjuade hotades av uppsägning på grund av arbetsbrist och oron inför framtiden var uppenbar. Även i detta fall var de intervjuades biografier relativt homogena. Arbetarklassbakgrunden dominerar i den bemärkelsen att föräldrarna i de flesta fall saknade högre utbildning. De flesta arbetade själva inom industrin eller vården. I flera fall arbetade föräldrarna själva på det aktuella företaget. Några av de intervjuade hade fått hjälp att komma in på företaget via föräldrarna, i andra fall hade man börjat via ett bemanningsföretag. Några tankar kring livet på verkstadsgolvet återkommer hos alla som intervjuades. En sådan aspekt var att arbetet var tillfälligt, dvs något man hade tänkt göra under en kortare period i väntan på bättre alternativ. Många blev dock kvar mycket längre än de räknat med och känslan av att ha fastnat återkom i flera fall. Christina vittnar om en oro och rädslan för utbildning som går att knyta till föreställningen om utbildning som något svårt, tidsödande och dyrt. Så här säger Christina:

Från början när jag började på Lernia så sa jag ett år ... men det har ju gått fyra år nu så ... jag tror man fastnar om man inte gör något ganska fort åt situationen. Det ju sådana som gått här i 30 – 40 år och dom klagar och dom gör inget åt det. Om man skulle tänka det bästa för mig så skulle jag ju sökt något nytt så fort som möjligt eller börjat plugga till något som jag tycker är roligt ... så man har något att se fram emot på dagarna ... men jag gör det inte ... vet inte varför ... ingen motivation att plugga. Jag vill ha korta utbildningar så man blir färdig fort. (Christina 23 år)

Tre centrala teman som rör föreställningarna om arbete roll och betydelse växer fram ur intervjuerna. Det första är behovet av *kontroll och trygghet*, en fråga som hos ”entreprenörerna” kanske motsvaras av behovet av handlingsutrymme. Det andra temat handlar om *ambivalens*, en ambivalens som i hög grad är kopplad till en osäkerhet inför samhällets krav och förväntningar. Det tredje temat handlar om *självkänsla* som på ett direkt sätt är kopplad till tanken om de egna utvecklingsmöjligheterna.

Kontroll och trygghet

Valet mellan det man har och det som eventuellt skulle kunna bli tillgängligt är en central fråga i anslutningen till intervjuerna av ”verkstadsarbetarna”. I vissa fall handlar det om en upplevd brist på kontroll över det egna livet. Man har hamnat på verkstadsgolvet för att det råkade finnas till hands och där arbetade

kanske också någon släkting som man kunde få hjälp av eller relatera till. Johnny beskriver det på följande sätt:

Pappa jobbade här ... och han tog in mig för sju år sedan och det var bra lön ... han har jobbat här över 30 år. (Johnny 25 år)

I några av fallen finns dock det aktuella arbetet med i en plan som går ut på att tjäna så mycket pengar som möjligt i väntan på antingen drömutbildningen eller drömjobbet. En central känsla är emellertid den upplevda oron inför alla de val som kanske måste göra i framtiden, samtidigt som behovet av kontroll och trygghet i hög grad är knutet till en stabil inkomst och en fast bostad. Det blir därför konfliktfyllt att tänka på utbildning som kanske innebär en minskad inkomst och kanske också ett byte av bostad. Undantag finns dock. Josefin utgör ett exempel på en livsstrategi som innebär en tydlig bild av hur hon vill se sin framtid utvecklas och hon känner ett stort stöd från föräldrarna i denna strävan.

Jag har nog tänkt ända tills jag gick på gymnasiet att jag vill ha ett år eller två med något annat och sedan fortsätta att plugga. Jag vet inte ... men det har alltid varit självklart att jag skulle plugga. Mamma pluggade till förskolelärare ganska sent ... jag vet inte om det kan ha med saken att göra ... för jag var ändå mellan 10 -13 när hon pluggade. För jag har alltid tänkt att ... om jag vill ha ett jobb som jag vill ha och trivs med så måste jag plugga ... så det har nog varit självklart ... och det har alltid funnits med. (Josefin 24 år)

David är ett exempel på motsatsen. Han har en oklar bild av vad han vill göra och saknar i stor utsträckning en strategi för nå de drömmar han ibland funderar på.

Jag resonerar så att ... jag jobbar här så jag fått köpt mig en lägenhet och betalt av den ... och sedan börja jag plugga och gör något helt annat...

/.../ jag vill bli mäklare tror jag ... jag vet inte ... jag är intresserad av lägenheter ... kanske arkitekt ... att få rita och så ... det är en dröm. Har tänkt på det sedan gymnasietiden ... det är ju inte som här liksom ... utan nya saker varje dag. (David 23 år)

David beskriver hur han funderat på att någon gång i framtiden göra något annat. Hans strategier är mycket vaga och han diskuterar sina framtidsplaner utan att riktigt ta dem på allvar. Samtidigt uttrycker David en rädsla för att tiden skall springa ifrån honom och att han skall bli för gammal för att studera. I sina funderingar slits han också mellan två grundläggande intressen. Dels behovet av en stabil tillvaro med lägenhet och inga skulder och dels en längtan efter ett arbete som är kreativt och stimulerande. Problem för David liksom för flera av de inter-

vjuade är den höga tröskel som förverkligandet av planerna uppfattas vara. David uttrycker det på följande sätt:

Men jag har inga planer på hur jag ska förverkliga det hela ... tankarna kommer då och då ... ibland får jag tummen ur att kolla upp det liksom ... men sen släpper jag det bara. (David 23 år)

Upplevelsen av ett samhälle i snabb förändring, där nya krav ställs, är lika framträdande hos den intervjuade gruppen på verkstadsgolvet, som hos ”entreprenörerna”. Alla är också påverkade av idén om att individen själv bär ansvar för sin egen situation. Till skillnad från ”entreprenörerna” agerar man dock annorlunda. Att ta kontroll över sin situation innebär inte att man aktivt försöker styra sin egen framtid, genom ett antal strategiskt uttänkta projekt eller att man försöker öka sin anställningsbarhet, och därmed också sitt handlingsutrymme, genom att fylla på sin CV. Istället är det familj, egen bostad och ett fast arbete som symboliserar trygghet och stabilitet. Till skillnad från ”entreprenörerna” så är inte allt möjligt i ”verkstadsarbetarnas” värld och att lyckas är ingen självklarhet.

Ambivalens

”Verkstadsarbetarna” upplever på många sätt en oro inför framtiden och flera känner en stor osäkerhet inför vilka livsval som bör göras. Studierädsla och låg motivation lyfts fram som förklaring, och de alternativ som står till buds upplevs som långt borta och mycket svåra att realisera. Christina beskriver det på följande sätt:

Så är det nog det att jag är väldigt bekväm och att jag bara ... det är väldigt bekvämt att gå till jobbet varje dag och man får sin lön ... och man är rädd ... eller rädd är jag inte heller för jag vill ju jobba inom turism och då måste jag ju ta det steget ... men jag har inte gjort det. Man behöver väl pushas på lite kanske. Det största hindret är om jag inte pluggar eller gör något åt saken ... det är jag som bromsar hela tiden ... att jag inte tar tag i det hela. Ja ... man blir bekväm när man jobbar här...(Christina 23 år)

Man har valt att själv gå i föräldrarnas fotspår på gott och ont. Å ena sidan innebär detta en trygghet och även en stolthet i relation till arbetet. Å andra sidan finns föreställningen om att omgivningen i mer diffus bemärkelse förväntar sig mer. Ur detta perspektiv tar sig ambivalensen i viss mån uttryck i dels en skam inför att man inte ”kommer vidare”.

Situationen på verkstadsgolvet ser också helt annorlunda ut nu i jämförelse med när deras föräldrar började. Ingen kan svara på frågan om jobben kommer att försvinna och ständiga effektiviseringar gör att de arbeten som finns kvar präglas av högt tempo och ökad styrning.

Självkänsla

När de intervjuade reflekterar över arbete och framtid så handlar det i många fall om en ambivalent inställning till de möjligheter som står till buds, en ambivalens som dels är kopplad till behovet av trygghet och kontroll och dels till den risk man tar om mönster skulle brytas. Kontroll är det samma som fast arbete, en stabil lön och en närhet till vänner och familj. Många reflekterar dock över att dagens samhälle kräver mer. Att leva upp till dessa förväntningar är dock inte självklara och skulden läggs på den bristande personliga förmågan och motivationen, vilket förstärker känslan av att inte räckta till. Johnny beskriver det på följande sätt:

... Jag gått och funderat på om jag vill bli något ... kanske inom bygg eller så ... jag gillar ju att göra saker. Jag kan inte tänka mig att sitta inne på kontor eller så. Jag vill skapa och montera fast där går det ju också upp och ner hela tiden. Brandman eller polis hade också varit något. Men det är väldigt tunga utbildningar.
(Johnny 25 år)

De föreställningar om ett bra arbete som ”verkstadsarbetarna” ger uttryck för liknar emellertid på många sätt de tankar som ”entreprenörerna” beskriver. Ett bra arbete skall i första hand vara utvecklande och stimulerande och:

/.../ att man känner att man utvecklas som person på något sätt
(Josefin 24 år)

Ibland uttryckt i lite mer försiktiga termer som när exempelvis Johnny menar att ett bra jobb är:

/.../ att man inte sitter och deppar när man tänker på jobbet.
(Johnny 25 år)

Att få ett sådant arbete upplevs dock av de flesta som en utopi. Ett hus, en familj och barn är en mycket mer realistisk dröm. Det är här som den realistiska möjligheten att förverkliga sig själv finns.

För att återknyta till diskussionen om ett passionerat förhållande till arbetet, kan vi här konstatera att drömmen om ett arbete som man brinner för finns, men att nå dit ses av de flesta som mycket svårt. Att strategiskt navigera i en osäker värld, fylld av möjligheter, men också av krav och hinder, kräver resurser i form av självförtroende, en stödjande omgivning och ett socialt sammanhang som bidrar med nätverk och förebilder. Lösningen blir för flera av de intervjuade att försöka skapa ett liv som liknar föräldrarnas. Problemet är emellertid att även denna möjlighet är kantad av osäkerhet, då den industrin som en gång i tiden innebar en stabil och livslång försörjning för föräldrarna, idag har omvandlats till en arena på arbetsmarknaden som är föremål för omfattande rationaliseringar och neddragningar. Att leva det liv som föräldrarna gjort är med andra ord inte längre möjligt.

Strukturella villkor och individuella resurser

De föreställningar om arbete, passion och självförverkligande som presterats ovan kan å ena sidan ses som typiska för medelklassen respektive arbetsskassen. Utbildning och fria val är en självklarhet för den första gruppen och vikten av en trygg inkomst och ett fast arbete är av vikt för den senare. De unga vuxnas liv och föreställningar präglas alltså av något man skulle kunna kalla livsformsty-piska strategier och val (se t ex Bergquist & Axelsson kap 3 i denna antologi).

Det finns dock en rad gemensamma frågor som är angelägna för de intervjuade. Ingen av de intervjuade unga vuxna anser att de kan luta sig mot en stabil och förutsägbar arbetsituation som garanterar trygghet inför framtiden och båda grupperna är i hög grad medvetna om detta. Världen förändras snabbt och kompetens blir i någon mening en färskvara och det som tidigare betraktades som ett livslångt och tryggt arbete kan i dag genom rationaliseringar och en allt mer global arbetsmarknad försvinna snabbt. "Entreprenörerna" ser sig som spjutspetsar i forrådet av detta "nya" projektorienterade och flexibla arbetsliv, medan flera av de intervjuade "verkstadsarbetarna" upplever att de saknar kontroll över sin situation. Föreställningar om arbete och självförverkligande är alltså nu, liksom förr, knutet till klass och sociala villkor, men på ett annorlunda sätt. Möjligheten att utveckla kollektiva strategier och gemenskaper, i syfte att förändra de sociala villkor, eroderar i takt med att individens situation i arbetslivet i ökad grad präglas av diskontinuitet och osäkerhet. Detta får konsekvenser för de unga vuxna som saknar resurser och självförtroende att på egen hand bli de "nyfika och innovativa entreprenörer" som anses vara motorn i det moderna samhället.

Det finns dock exempel på "överskridande" föreställningar och strategier. Detta leder till förhållningssätt som går bortom traditionella kategorier. Då pratar vi inte bara om det enkla förhållandet som rör social mobilitet. En ökad reflexivitet, som i stor utsträckning är en strukturellt framtvängd nödvändighet i ett samhälle som präglas av snabba förändringar, innebär att helt nya handlingsmönster uppstår hos dem som förväntas driva den innovativa utvecklingen framåt. Exempelvis känner vissa av de intervjuade "entreprenörerna" inte någon lojalitet mot något som inte överensstämmer med deras personliga värderingar. Man vill gå sin egen väg och tanken på att fastna i en form, ett företag eller i en organisation, upplevs som outhärdlig. Gabriel beskriver det på följande sätt:

/.../ för oss handlar det mer om att... det är inte så mycket om statusen och pengarna utan det handlar om den personliga friheten och det dagliga livet... att man är nöjd med det. Jobbet är så stor del av ens liv att det måste vara roligt. Det finns ingen möjlighet att jag har ett jobb som jag inte brinner för... att bara vara en del av maskineriet kommer inte att förändra vår livssituation här på jorden... och vi vill skapa förändring... (Gabriel 28 år)

Mot bakgrund av detta kan man kanske säga att vissa upplever en motsättning och spänning när kreativitet och passion sammanflätas med kraven på ekonomisk tillväxt och utveckling.

De intervjuade på verkstadsgolvet tycks dock i större utsträckning inta en defensiv hållning i relation till det omgivande strukturella trycket. Den ambivalens man upplever handlar om en spänning mellan det man upplever att man borde göra och det man anser att man förmår. Man kan i detta sammanhang prata om en diskrepans mellan de möjligheter man tror sig ha och den personliga förmågan att realisera dessa möjligheter. Olika föreställningar om arbete och självförverkligande är alltså knutna till vilka resurser i vid bemärkelse man har tillgång till, resurser som på olika sätt är relaterade till de strukturella villkor som de intervjuade är en del av.

Vad innebär strukturella villkor?

Vad betyder då ”strukturella villkor” och vilken roll spelar olika villkor för individen i dennes möte med det omgivande samhällets krav och förväntningar? Och till sist, kan förhållandet mellan passion och exploatering i arbetslivet förstås bättre mot bakgrund av detta? Vi skall titta lite närmare på denna fråga med hjälp av bland andra sociologen Derek Layder.

Derek Layders *Theory of social domains* (Layder 1997; 2004; 2007) är ett sätt att tydliggöra de olika aspekter av den sociala verkligheten som är att betrakta som strukturella villkor. Layders modell pekar på de olika sociala verklighetsnivåer som påverkar våra liv och våra möjligheter att realisera våra drömmar och projekt. Dessa nivåer är att betrakta olika arenor där strukturella villkor produceras påverkar individen. Layder identifierar fyra grundläggande nivåer som villkorrar det sociala livet.

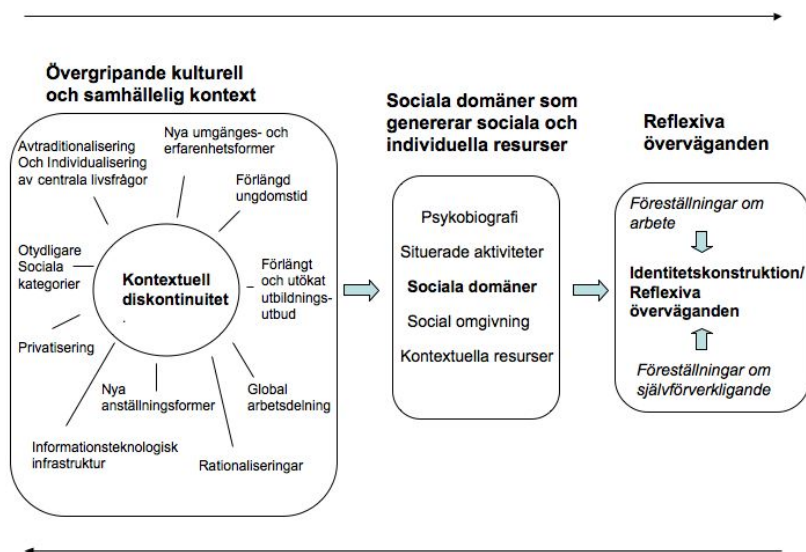
Den psykobiografiska domänen utgör den utvecklingshistoria som individen bär med sig och som format den psykiska strukturen. Det handlar om de emotionella upplevelser som påverkar våra liv från tidig barndom och ända fram till dags dato. I första hand rör det relationer till föräldrar och syskon. Den psykobiografiska domänen omfattar alltså de strukturella villkor som har att göra med personlig identitet och vår förmåga att hantera känslor samt vårt inre behov av trygghet. Nästa nivå är *de situerade aktiviteternas domän*. Denna domän omfattar alla de relationer som uppstår i det dagliga livet på ett mer eller mindre informellt sätt. Det handlar alltså om alla de villkor som uppstår i relation till det man gör i sitt dagliga liv och de interaktioner mellan individer som uppstår i samband med detta. *Social omgivning (Social settings)* är den mer formella sidan av de situerade aktiviteterna. Många relationer och möten uppstår i strukturerade och ordnade omgivningar. Det kan handla om företaget vi jobbar för, skolan, idrottsföreningen eller andra typer av organisationer inom vilken människor verkar och möts. Även familjen i strukturell bemärkelse och olika former av andra strukturerade nätverk räknas hit då de är ordnade på ett sätt som sträcker sig bortom den situerade aktiviteten. De utgör med andra ord strukturer som existerar oberoende av den enskilde individen. Den enskildes psykobiografi, den sociala omgivningen vi lever i och de situerade aktiviteter som uppstår i det dagliga livet, formar de psykologiska, emotionella och sociala villkor som påverkar en människas självbild och självkänsla och får betydelse för livsval och strategiska beslut. På dessa olika nivåer verkar både begränsande och möjliggörande mekanismer. Sist men inte minst kan man prata om mer *Kontextuella resurser* som ge-

nereras på en mer övergripande nivå. Här finns de sociala strukturer och mönster som man vanligtvis tänker på när man refererar till exempelvis genus, klass och etnicitet. De kontextuella resurserna utgör alltså de generella sociala villkoren som bidrar till att forma olika sociala identiteter och som innehåller olika grad av materiella och symboliska resurser. Om vi skulle översätta de resurser som genereras inom ramen för de olika sociala domänerna, och som individen på olika sätt internaliserar, med Bourdieus terminologi (1977; 1984), skulle man kunna säga att de bildar individens habitus¹⁴.

Om livslångt lärande, entreprenöranda och kreativitet har övergått från att vara en möjlighet till att bli ett tvingade krav, vad får det då för konsekvenser? Honneths beskrivning av hur idén om hur självförverkligande har förskjutits från att tidigare ha varit ett utopiskt mål till att bli ett samhälleligt krav, är idag en del av den vardagsförståelse som präglar unga vuxnas syn på sig själva och arbetslivet. Självförverkligandet och det passionerade förhållningssättet till arbetet har idag sammanflätats med kraven på ökad konkurrenskraft, ekonomisk tillväxt och snabb utveckling. Dessa nya och förändrade krav som tvingar individen att förhålla sig reflexivt och strategiskt till allt fler komplexa frågor får emellertid mycket olika konsekvenser, beroende på vilka personliga och sociala resurser som individen har möjlighet att mobilisera. Kraven på individen får med andra ord olika konsekvenser beroende på de resurser man kan mobilisera i sin sociala omgivning, via de kollektiva gemenskaper man ingår i, och, inte minst genom de personliga, emotionella och kognitiva egenskaper man förvärvat och integrerat i sin personlighet. Då de kollektiva gemenskaper, som tidigare fungerade som ställföreträdande aktörer för många grupper med en utsatt position på arbetsmarknaden (exempelvis fackförenings- och arbetarrörelsen), idag förlorat sin kraft, står individen i högre utsträckning än tidigare ensam och får lita till den sociala omgivningens stöd och de personliga resurser man förvärvat under sin uppväxt. Beck och Beck-Gernsheim (1992; 2005) beskriver denna situation som ett uttryck för ett allt mer individualiserat klassamhälle (se även Bauman 2002; Devin et al 2005; Howard 2007). För att förstå de olika teman som växt fram ur intervjuerna med ”entreprenörerna” och ”verkstadsarbetarna” måste alltså dessa relateras till båda kontextuella förändringar, de sociala villkor som produceras i den sociala omgivningen, samt personliga och emotionella resurser som i hög grad är knutna till den egna familjens position och förmåga.

Figur 1 nedan utgör ett försök att översiktligt illustrerar hur de förändrade kraven på individen filtreras genom olika sociala domäner och ger upphov till olika reflexiva och strategiska förhållningssätt.

¹⁴ Enligt Bourdieu lever vi våra liv i olika sociala rum eller livsvärldar. De olika positioner som individerna innehar i dessa sociala rum är relaterade till sociala och kulturella maktförhållanden vars bas utgörs av tillgången till olika former av *kapital*. Bourdieu avser här i första hand kapital av symbolisk eller social karaktär. Det individuella system av dispositioner (förkroppsligade strukturer) som detta ger upphov till kallar Bourdieu för en individs habitus.

Figur 1: Kontext, struktur och individ¹⁵.

I Figur 1 synliggörs de olika nivåer som möjliggör en schematisk förståelse för den situation som unga vuxna befinner sig i när de skall etablera sig på arbetsmarknaden och realisera sina drömmar om ett bra liv. På denna övergripande systemnivå skapas det samhälleliga ramverk som påverkar organisationer, kollektiv och individer. Den andra nivån visar de sociala domäner som villkorar våra liv och som genererar resurser i form av bland annat självförtroende, kontaktnät, kunskap, kollektiva gemenskaper och ekonomiskt och symboliskt kapital. Det är på denna nivå som subjektiv klasstillhörighet och position i samhället skapas. Den sista nivån symboliserar individens hantering av mötet mellan socialt villkorade resurser och samhällets krav, förväntningar och behov. På individuell nivå uppstår en inre konversation där möjligheter och svårigheter konfronteras med varandra. Individen mobiliserar här sina resurser och försöker fatta strategiska, men också emotionellt grundade beslut. Sociologen Archer (2000; 2003; 2007a; 2007b) beskriver denna inre konversation som den arena där individens reflexiva och intentionella sida tvingas hantera de möjligheter och hinder livet och omgivningen erbjuder. Den inre konversationen länkar alltså samman struktur och agens och det är via denna konversation som individen formas, men också väljer att omforma sig själv och sin omgivning mot bakgrund av de angelägenheter som är för handen.

¹⁵ Figuren är tidigare publicerad i Gillberg 2010 :176.

Archer (2000: 318) skriver:

The "inner conversation" is how our personal emergent powers are exercised on and in the world – natural, practical and social – which is our triune environment. This "interior dialog" is not just a window upon the world, rather it is what determines our being-in-the-world, though not in the times and the circumstances of our choosing. Fundamentally, the "inner conversation" is constitutive of our concrete singularity. However, it is also and necessarily a conversation about reality.

De redovisade intervjuutdragen kan mycket väl beskrivas som delar av en inre konversation i form av olika överbåganden, ståndpunkter och föreställningar om hur frågan om arbete och självförverkligande hanteras och förstås. Frågan om passion är på olika sätt närvarande som ett önskat tillstånd, men möjligheten att omsätta denna passion i arbetslivet är som vi sett komplicerad och beroende av de resurser den enskilde kan mobilisera.

Hur kan då de olika sociala domänernas inflytande förstås i relation till de intervjuades föreställningar och reflexiva överbåganden. De kontextuella resurserna, som till stor del har sitt upphov i ett kollektivt agentskap baserat på stabila gemensamma arbetslivserfarenheter, har förändrats på så sätt att forandet av gemensamma sociala identiteter blir svårare i tider av snabb förändring och diskontinuitet. Den globala arbetsdelningen har också gjort att styrkeförhållandena på den svenska arbetsmarknaden har förändrats i grunden. Den kontextuella domänens förmåga att leverera stabila identifikationsmönster tycks därför ha minskat i betydelse för arbetsklassen. Den ambivalens som vissa unga vuxna känner inför världen och de möjligheter som står till buds kan därför förstås som en produkt av denna diskontinuitet. Man vet inte hur och vad man skall välja och man befinner sig inte i social omgivning som kan ge vägledning och alternativ. Christina som arbetar på verkstadsgolvet beskriver det på följande sätt:

*Jag tror det är många unga ... som inte vet vad dom vill bli ... att dom har det som tillfälligt jobb. För jag kan inte tänka mig att det är någon som tycker det är jätteroligt att stå och bygga bil.
(Christina 23 år)*

Hos "entreprenörernas" del kan vi se helt andra internaliserade värderingar som kan betraktas som möjliggörande resurser i en situation som betonar individuellt ansvar:

/.../ det är den ansvarstagande entreprenören som måste dra det lasset ... att förändra sätt att se på saker och ting och påverka konsumtionsmönster och trender. (Gabriel 28 år)

Studier visar att resurser knutna till den enskildes psykobiografi tycks bli allt viktigare som förklaring till vilka möjligheter den enskilde har att hantera en omvärld som präglas av diskontinuitet (ex Schwartz et al 2005). Det finns alltså

en koppling mellan individens psykobiografi och förmågan att utveckla framgångsrika reflexiva förhållningssätt. Detta betyder inte nödvändigtvis att specifika sociala villkor producerar vissa typer av psykobiografier, men mot bakgrund av ovanstående intervjuer samt med stöd i forskning om unga vuxnas livsvillkor, är det uppenbart att en resurssvag social omgivning skapar sämre förutsättningar att utveckla en självständig handlingsrepertoar och därmed beredskap att hantera förändring (t ex Brannen & Nilsen 2005; Furlong & Cartmel 2007; Furlong 2009; Sayer 2010). Det man kan konstatera är att de intervjuade ser en komplex och föränderlig värld som måste hanteras på nya och i många fall obekanta sätt. Handlingsutrymmet är dock i stor utsträckning villkorat av de intervjuades bakgrund, uppväxtförhållanden och sociala omgivning.

En sammanfattande slutsats är att den snabba förändringstakt, som den globala konkurrensen och arbetsdelningen tvingar fram, skapar en ”kontextuell diskontinuitet” som förstärker polariseringen på arbetsmarknaden och i samhället och försvårar upprätthållandet av kollektiva gemenskaper som vilar på likartade erfarenheter i arbetslivet. Arbetarkollektivet som kraftkälla, socialisationsarena och kollektiv agent spelar därmed en allt mindre roll. Individerna är utlämnade till sig själv och till sin egen förmåga att konstruera arenor för socialisation. Detta ställer i sin tur högre krav på individens psykologiska och emotionella resurser och det ökar betydelsen av att befinna sig i ”rätt” social omgivning. Om man skall förstå unga vuxnas förutsättningar och förhållande till arbetet, finns det alltså anledning att titta närmare på de strukturella nivåer som friläggs när den kontextuella domänen blir allt mer fragmentariserad och diffus.

I spänningsfältet mellan passion och exploatering

Hur ser då till sist förhållandet ut mellan arbete, passion och exploatering mot bakgrund av de intervjuer som genomförts? Linda uttrycker känslan av frustration över sitt arbete på verkstadsgolvet på följande sätt:

Visst... det finns fördelar med industrin också... det är ett jobb där du lämnar in hjärnan när du går och tar tillbaka den när du går ut liksom. Men det är därför jag inte vill tillbaka. Du använder ju inte huvudet... du är ingen självtänkare... du är en i mängden. Man blir så inlåst och så är det så bra pengar så man skulle aldrig säga upp sig... det är bekvämt på något sätt... men du slutar använda huvudet. ... och man längtar efter att få gå på toaletten när man vill, att få ta en fika och få känna att... oj nu är det dags för lunch... istället för att det ringer i den stora "Auschwitzklockan" och du ska gå och äta. (Linda 24 år)

Linda och många av hennes arbetskamrater ser dock inte de egna arbetsvillkoren som möjliga att förändra. Arbetet är som det är och det gäller snarare att komma därifrån så fort som möjligt. Upplevelsen av att stå ensam utan att kunna förlita sig på något kollektiva stöd, som skulle kunna bidra till en förändring, är central. Att tillhöra arbetsklassen idag betyder med andra ord att stå ensam med sitt bris-

tande självförtroende och med känslan av att inte räcka till (jmf Savage 2000; Sayer 2005; Devin et al 2005).

”Entreprenörernas” värld däremot präglas inte av några ”Auschwitzklockor” och det handlar inte om att lämna ”in hjärnan” när du arbetar. Situationen är snarare den totalt motsatta. Kreativitet och innovativt tänkande är själv fundamentet och ett passionerat förhållande till enskilda projektidéer och även till långsiktiga mål är en självklarhet. I ”entreprenörernas” värld är det snarare en fråga om självexploatering, där den enskilde ställer allt högre krav på sig själv i syfte att framgångsrikt genomföra projekt och idéer (se även Ivarsson kap 6 i denna antologi). Det handlar också, som vi sett, om en föreställning om vad som förväntas från ”samhället” och omgivningen i mer diffus mening. Hanna beskriver det på följande sätt:

/.../ jag tror att problematiken för 80-talister är att... vi har växt upp i en hård konkurrensvärld... väldigt mycket mediala bilder och vi har haft föräldrar som har varit extremt självupptagna och individualistiska och som skall förverkliga sig själva ... och det har gjort att vi har någonstans fått inpräntat i oss... att man får inte misslyckas och man får inte må dåligt. De två grejerna... vad du än gör så misslyckas inte eller må inte dåligt ... Misslyckas du ... då är du ute. I alla fall om du jobbar inom vissa branscher. Det tror jag gör att vi sätter ganska orimliga krav på oss själva i förhållande till arbete... därför att vi vet inget annat. Det finns inte på min karta liksom... att inte lyckas ... det kan man inte göra ... för att vi på något sätt skall leva upp till våra föräldrars förväntningar men också den här konkurrensvärlden... och så skall vi vara lyckliga. (Hanna 26 år)

Det är en komplicerad väv av samverkande mekanismer som påverkare unga vuxnas föreställningar, strategier och handlingsutrymme. Spänning mellan passion och exploatering finns hela tiden närvarande hos de intervjuade, men denna spänning hanteras på olika sätt. Medan Gabriel ser sig som en aktör i en förändringsprocess som kanske innebär att han mer eller mindre medvetet tar avstånd från de exploaterande krav som omgivningen riktar mot honom, står David mer frågande inför hur han skall hantera sitt liv. Medvetenheten om att arbetet på fabriken kanske inte varar för evigt innebär att han funderar på andra alternativ. Trösklarna till ett annat liv upplevs dock som höga och att ta chansen innebär också en risk att förlora den kvarvarande trygghet som närheten till familj och vänner innebär. David beskriver det på följande sätt:

Det är nog vänner som hindrar mig... att jag måste släppa dem och familjen om jag vill utbilda mig och kanske flytta härifrån ... jag tänker alltid det negativa liksom... att då måste jag plugga upp matte C exempelvis... sedan måste jag göra högskoleprovet... och så måste jag söka skola... och kanske inte kan vara med mina vänner. (David 23 år)

David vill leva ett passionerat liv, men att realisera dessa drömmar kräver resurser. För David innebär situationen en ambivalens där det familjära och trygga blir en insats i ett osäkert spel om framtiden som han inte tror sig kunna vinna.

Avslutande kommentarer

Den tanke som beskrevs inledningsvis i detta kapitel kring en ny kreativ klass som skall rädda arbete och tillväxt har blivit en del av de framtidsdrömmar och föreställningar om arbete som präglar unga vuxnas liv. För vissa innebär detta möjligheter, men också en ökad risk för självexploatering på så sätt att ansvaret och kraven har internaliserats och sammanflätats med tanken på självförverkligande. För andra innebär detta en källa till oro och ambivalens som sätter fokus på de skilda villkor som unga vuxna lever under och som bidrar till en ojämlig fördelning av resurser i vid bemärkelse. Förmågan att reflexivt kunna hantera osäkerhet och förändring är inte självklar och även i de fall man önskar återupp-
rätta eller behålla en situation som påminner om föräldrarnas måste denna förmåga finnas, eftersom möjligheten att på ett oproblematiskt sätt ta över föräldrarnas livsmönster blir allt svårare i takt med att arbetslivet omstruktureras.

För att förstå unga vuxnas livsvillkor idag måste individens psykobiografi och den sociala omgivning som de lever i relateras till de övergripande strukturella förändringar som äger rum i samhället. I synnerhet i en tid när självförtroende och den individuella förmågan att navigera mellan olika val och möjligheter verkar bli en allt mer avgörande selekterande mekanism. Detta innebär att förhållandet mellan strukturella villkor, agentskap och subjektiv identitetsutveckling blir en central utgångspunkt vid analysen. I synnerhet gäller detta om man vill förstå unga vuxnas möjlighet att etablera sig på en arbetsmarknad som är under snabb omvandling och där kompetens och utbildning är en färskvara, men där personliga kontakter och nätverk blir allt viktigare.

För både ”verkstadsarbetaren” och ”entreprenören” har de sociala riskerna individualiserats och den enskilde får bära ett allt större ansvar för sin egen välfärd och trygghet. En ny relation har uppstått mellan individen och samhället där individens ansvar, men också i viss mån frihet, har ökat på bekostnad av tryggheten och stabiliteten. För ”verkstadsarbetaren” innebär detta en förstärkning av de klassiska exploaterande mekanismerna då man i högre utsträckning saknar kollektiva och individuella resurser att hantera en allt mer utsatt position. Drömmen om att bli en passionerad entreprenör finns där, men bristen på självförtroende, förebilder och en gynnsam social omgivning saknas. För ”entreprenören” betyder de nya och mer individualiserade villkoren en chans till både nya möjligheter och ökad autonomi. Samtidigt ökar risken att misslyckas och detta faller oundvikligen tillbaka på den enskilde individen, vilket skapar en inre och yttre stress som i många fall kolliderar med önskan om ett passionerat förhållande till sitt arbete. Den harmoniska passionen riskerar att övergå till en besatthet av att inte misslyckas.

Litteratur

- Archer M S (1995). *Realist social theory: the morphogenetic approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer M S (2000). *Being Human: The problem of Agency*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer M S (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge University Press.
- Archer M S (2007a). *Making our Way through the World. Human Reflexivity and Social Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer M S (2007b). "The Trajectory of the Morphogenetic Approach". *Sociologia, Problemas E Práticas* 54.
- Bauman Z (2002). *Det individualiserade samhället*, Göteborg: Daidalos.
- Beck U (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage Publications.
- Beck U & Beck-Gernsheim E (2005). *Individualization*. London: Sage.
- Beck-Gernsheim E (1996). "Life as a Planning Project" In: Lash S M, Szerszynski B & Wynne B (eds) *Risk, Environment and Modernity*. London: Sage.
- Brannen J & A Nilsen (2005). "Individualisation, Choice and Structure: a discussion of current trends in sociological analysis", *The Sociological Review*, 53:3, s. 412-428.
- Bourdieu P (1977). *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu P (1984). *Distinctions: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Devin F et al (eds) (2005). *Rethinking Class: Culture, Identities and Lifestyle*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Furlong A & Cartmel F (2007). *Young People and Social Changes: New Perspectives*, Buckingham: Open University Press.
- Furlong A (2009). "Reconceptualizing youth and young adulthood", In: Furlong A (red) *Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and agendas*, London: Routledge.
- Gillberg G (2010). *Individualiseringens villkor: unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*, Göteborg: Göteborgs universitet.
- Honneth A (2004). Organized self-realization. Some paradoxes of individualization. *Social Journal of Social Theory*, 7 (4): 463-478.
- Howard C (red) (2007). *Contested Individualization: Debates about Contemporary Personhood*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Layder D (1997). *Modern Social Theory: Key Debates and New Directions*. London: University College London Press.
- Layder D (2004). *Emotions and Social Life. The Lost Heart of Society*. London: Sages Publications.
- Layder D (2006). *Understanding Social Theory*. Sage: London.
- Sayer A (2005). *The Moral Significance of Class*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sayer A (2010). "Reflexivity and Habitus". In: Archer M S (ed) *Conversation About Reflexivity*, London: Routledge.
- Savage M (2000). *Class Analysis and Social Transformation*, Buckingham: Open University Press.
- Schwartz S J, Coté J E & Arnett J J (2005). "Identity and Agency in Emerging Adulthood: Two Developmental Routs in the Individualization Process". *Youth Society* 37:201.